

Povinnost docházky je významný nástroj, odpadá přemlouvání a přesvědčování rodičů, že je to potřebné, žádoucí a nutné. Dojde k brzkému kontaktu dětí ze sociálně vyloučených lokalit s ostatními dětmi, a to ještě v době, kdy ty druhé nejsou tolik ovlivněné svými rodiči a případné projevy nepřátelství ještě nebudou tak silné. Děti budou mít možnost se poznat dříve a naučit se spolu žít. Dětem se sociálně vyloučených lokalit bude včas indikována případná lékařská péče, zdravotní handicapy budou odhaleny o rok, resp. dva dříve a děti si zlepší jazykové znalosti a budou mít možnost vyrovnat nerovnoměrnosti jak vývoje, tak vlastní sociální handicap, za který nijak nemohou. Navíc se budou se standardně stravovat. Školka také nemá k rodičům takové požadavky jako škola, ti se naučí jednat včas s institucemi a budou mít delší časový úsek na to, aby se připravili na skutečnost, že po nich někdo bude něco chtít a bude to vymáhat. Opatření může narazit na nevoli většinové společnosti, která se může ohrazovat, že kvůli těmto lidem nebude povinně dávat své děti do školky už o rok dříve. Tato námitka je ale bezpředmětná, protože většina rodičů své děti do posledního ročníku školky umisťuje už nyní. Tento krok navíc není dokonce ani specifickou prevencí sociálního vyloučení, protože by byl logický a užitečný i tehdy, kdyby se společnost se sociálním vyloučením nevyrovnávala. **Nicméně je možné diskutovat i o jiných mechanismech směřujících k důraznější motivaci rodičů ve využívání předškolního vzdělávání dětí pocházejících ze sociálně vyloučených lokalit.**

2. Přípravné třídy základní školy

Ze studií MŠMT vyplývá, že děti, které absolvovaly před nástupem povinné školní docházky mateřskou školu dosahují v průběhu základní školy lepších výsledků. Děti ze sociálně znevýhodněného prostředí, které prošly před nástupem povinné školní docházky předškolní přípravou v přípravných třídách, mají při přechodu do školy větší vzdělávací šance, než ty, které touto přípravou neprošly. Tento efekt se však projevuje většinou pouze v prvních 3 ročnících základní školy. Vzhledem k tomu, že docházka do přípravné třídy³¹ je závislá na souhlasu, resp. podání žádosti zákonného zástupce dítěte, naráží se zde na obvyklý problém: rodiče své děti do přípravných tříd neposílají a to zejména tehdy ne, když to představuje zvýšené náklady na dopravu, oblečení apod., byť samotná docházka je bezplatná. Nabízí se řešení bezplatné dopravy dětí do přípravných tříd zřizovaných nejbližšími základními školami, anebo zřizování těchto tříd jako detašovaných pracovišť přímo v lokalitách. Nevýhodou oproti rozšíření povinné školní docházky o jeden, resp. dva roky předškolní přípravy, je složení takových tříd. Jedná se výlučně o sociálně znevýhodněné děti, které by neměly možnost kontaktu s dětmi bez zvýhodnění a jejich „seznámení“ proběhne znovu až v prostředí základní školy, kdy celá řada dětí je již významně ovlivněna předsudky svých rodičů.

3. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

Vyrovnávání sociálního znevýhodnění může rovněž probíhat formou individuální nebo skupinové práce s dětmi přímo v lokalitě prostřednictvím pracovníků v sociálních službách. V případě kojenců a batolat se osvědčuje pomoc rodičům se zvládnutím rodičovské role, pomoc mladým matkám, které samy prošly ústavní výchovou a další formy včasné pomoci rodině formou terénní práce. Sociálně aktivizační služby tohoto typu se osvědčují nejen jako prevence odebírání dětí z rodinné do ústavní péče, ale i jako prevence sociálního vyloučení.

---

³¹ §47 zákona č. 561/2004 Sb., školského zákona.

Příklad dobré praxe

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (Střep, o.s.)³²

Občanské sdružení Střep otevřelo první ze svých Středisek pomoci rodinám v dubnu 1997 v Praze. Pracovali zde dva zaměstnanci na 1,5 úvazku a velká většina odborné veřejnosti myšlenku systematické pomoci (tzv. sanace) rodin ohrožených dětmi nevěřila. Od té doby STŘEP postupně rozšířil počet středisek o další dvě a jeho devět zaměstnanců se den co den na hlavní pracovní poměr věnuje desítkám dětí, jejich rodičům a sourozencům tak, aby se situace u nich doma zlepšila a nemusely být odebrány do ústavů, nebo aby se mohly vrátit bezpečně zpátky domů. Statistiky STŘEPu jednoznačně potvrzují, že má sanace rodin ohrožených dětí smysl. Stovky dětí se do ústavů nikdy nedostaly, desítky dětí se mohly bezpečně vrátit domů bez toho, že by bylo nutné jejich další umístění. STŘEP díky zveřejňování svých statistik a nepřetržité spolupráci zejména s MPSV a Kanceláří veřejného ochránce práv, pomohl prosadit sanaci rodin ohrožených dětí v roce 2006 do české legislativy, konkrétně do novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí a do zákona o sociálních službách.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi:

- **výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti** (např. podpora rodičovského chování, vedení domácnosti, hospodaření, nácvik sociálních kompetencí v jednání na úřadech, školách, zdravotnických a školských zařízeních),
- **zprostředkování kontaktu se společenským prostředím** (např. uzavírání dohod s dětmi a rodiči o docházce do školy, podpora kontaktu rodičů se zdravotnickým nebo školským zařízením, doporučení dalších odborných služeb, volnočasových aktivit),
- **sociálně terapeutické činnosti** (např. nácvik rodičovského chování v rodinách, v průběhu návštěv ve zdravotnických nebo školských zařízeních, nácvik chování rodičů v zátěžových situacích, vytváření krizových plánů pro pravděpodobné rizikové situace rodiny),
- **pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí** (např. pomoc a podpora kontaktů s rodinou, doprovázení k jednání na úřadech, vyjednávání v zájmu klientů v institucích, pomoc ve vyplňování formulářů a dotazníků).

Poradenští pracovníci sdružení pracují s rodinou a dítětem převážně v jejich přirozeném rodinném prostředí. Je-li dítě z rodiny odebráno, navazují kontakty s dítětem na základě spolupráce s konkrétním zařízením, do kterého bylo dítě soudem svěřeno. Jejich služba má terénní charakter, minimálně 70% se odehrává v rodinách, zařízeních pro výkon ústavní výchovy, atp.

B) Děti v období povinné školní docházky

Kromě již výše zmíněných znevýhodňujících aspektů se v průběhu školní docházky přidávají další. Zejména chudoba rodičů, která má za následek soustavné nevybavení dětí základními školními pomůckami nebo jejich sdílení s ostatními sourozenci. To bývá zdrojem permanentního konfliktu mezi rodiči a školou, jehož důsledky nese dítě. Tato nepohoda a vyloučení ve škole sebou často nese nechuť chodit do školy, kterou rodiče nijak neřeší

---

³² Údaje převzaté z www.strep.cz

povahu. Vyhrožováním rodinám tím, že jim sebere stát děti, situaci těchto dětí nijak významně nevylepší.

7. Mimoškolní výchova a zájmové vzdělávání

Trávení mimoškolního času zevlováním v lokalitě s sebou nese především kopírování životního stylu v lokalitě nejobvyklejšího. Rizikové je to zejména v těch případech, kdy je v daném prostředí kriminalita a sociálně patologické chování obecnou normou. Čas, který dítě stráví buď zcela mimo lokalitu nějakou řízenou činností, anebo v lokalitě, formou organizované aktivity, nestráví výše uvedeným způsobem. Zejména u dětí mladšího školního věku, které volnočasové aktivity zajímají a nejsou výhradně zaměřené na vztahy, je pravděpodobné, že to přinese nějaký pozitivní efekt. Obvyklé zájmové činnosti může nabízet především škola, a to zdarma. Děti už ve škole jsou a zůstávají by v ní jenom déle. Osvědčené jsou kulturní a sportovní kroužky nebo nízkoprahový školní klub. V lokalitách jde pak především o rozvoj nízkoprahových otevřených klubů a komunitních center, na jejichž provozu se mohou podílet místní lidé. Pomáhá jim to překonávat subjektivní pocity nepotřebnosti a vykořenění a současně je to pro ně pracovní příležitost. Vzhledem k tomu, že děti ze sociálně vyloučených lokalit obvykle nikam necestují, ani z lokality nevycházejí, kromě návštěv školy, nalézají-li se mimo lokalitu, je pro ně důležitý i kontakt s okolním světem. Výjezdy na tábory, vícedenní výlety, kontakt s jiným prostorem, než jejich prostředí. Smíšené skupiny dětí z lokality a ostatních jsou rovněž velmi přínosné, protože děti mají možnost v bezpečném prostředí, mimo školu a její standardní výkonové požadavky, poznat jeden druhého.

Příklad dobré praxe

Víkendová akademie³⁴ (Nagykanizse, Maďarsko)

Místní samospráva zorganizovala pro děti z jeslí, mateřských, základních a středních škol víkendové vzdělávání, které vychází z toho, že doma děti nemají ke vzdělávání dostatečné podmínky a současně se jim rodiče v tomto směru nemohou věnovat. Cíle akademie:

- připravit děti pro základní školu (osvojení základní znalostí a dovedností nutných pro absolvování 4 ročníků základní školy),
- zamezit tomu, aby žáci základních škol odcházeli ze školy před jejím dokončením (kvůli pokročilému věku nebo špatným známám),
- příprava dětí na reparaáty a komisionální zkoušky,
- příprava dětí na nástup na střední školy po úspěšném dokončení školy základní,
- poskytování specializovaných kurzů talentovaným dětem.

Mimo výuku je dětem poskytována strava zdarma. Žádné z dětí účastnících se Akademie neopakovalo ročník a dva chlapci se dostali na střední školu.

C) Profesní příprava

Období profesní přípravy po skončení povinné školní docházky je v případě dětí z tohoto prostředí většinou obdobím žádostí o podporu. Děti k tomu bývají dokonce často vyzývány rodiči, protože rodina mnohdy další profesní přípravu nepreferuje. Udává nejrůznější důvody, ale střední škola připadá těmto lidem obvykle jako cosi zbytného a nadstandardního. Když tam dítě chodit nemusí, tak tam chodit nebude. Dochází ke kopírování životního stylu rodiny. Jsou případy dětí, které střední školu navštěvovat chtějí, ale rodina jim

---

³⁴ Co se osvědčilo. Partners Hungary Foundation, 2003, s.65-66

to nedovolí. U děvčat je žádoucí brzké mateřství, u chlapců samostatnost - dospělost, nezávislost na dalším vzdělávacím systému a tím prodlužování dětství.

Klíčové oblasti

1. Systematická příprava na střední školy

Ideální je cílená příprava na středoškolskou docházku a na nároky, které střední školy kladou, a současně kladení důrazu na to, k čemu takové vzdělání je dobré. Velmi vhodná je také pomoc školních výchovných poradců v kombinaci se sociálně aktivizačními službami a profesním poradenstvím poskytovaným sociálními terénními pracovníky jednotlivým dětem. Užitečné je i provázení dětí prvním rokem středoškolské docházky, pomoc jim udržet se na škole a překonat některé překážky, se kterými jim nemohou pomoci rodiče, protože sami takovou situaci nezažili.

2. Finanční podpora

Finanční podpora žáků a studentů sociálně znevýhodněných se momentálně jeví jako lepší, než podpora „romských žáků a studentů“. O tom kdo je a není Rom v takovém případě rozhoduje svým podpisem romský poradce, avšak ne každý Rom je sociálně potřebný. Finanční podpora žáků středních škol by se neměla odvíjet od etnicity, ale od sociální potřeby. Tato podpora je pro žáky nezbytná, rodiny buď vzdělání nepreferují, nebo nemají prostředky na to, aby dítě do školy chodilo a dál se profesně vzdělávalo.

A) INSTITUCE STÁTNÍ SPRÁVY

Děti předškolního věku

1. Analyzovat možnost zavedení povinnosti školní docházky od 5., případně od 4. roku věku dítěte nebo nalezení jiného vhodného mechanismu pro **výrazné využívání předškolní přípravy dětmi z prostředí sociálního vyloučení.**

2. Zavést **efektivnější mechanismy pro zřizování přípravných tříd základní školy,** především s ohledem k základnímu cíli těchto tříd – zařazení dítěte do hlavního vzdělávacího proudu povinné školní docházky.

3. Podporovat **sociálně aktivizačních služby pro rodiny s dětmi** formou individuální nebo skupinové práce s dětmi přímo v místě v bydliště, a to zejména ve vztahu k sociálně vyloučeným lokalitám.

Děti školního věku

4. Zavést efektivní mechanismy pro **širší využitelnost pedagogických asistentů** pro práci s dětmi sociálně znevýhodněnými.

5. Předložit legislativní návrh ve smyslu **redefinice institutu sociálního znevýhodnění** („*nízké sociálně kulturní postavení*“) uvedený v § 16, odst. 4 písm. a) zákona č. 561/2004 Sb., školský zákon, ve znění pozdějších předpisů tak, aby bylo jednoznačné, na které kategorie dětí se vztahuje.

6. Vytvořit náležité podmínky pro orgány samosprávy k **zajištění bezplatné dopravy** pro děti ze sociálně vyloučených lokalit v případě, že nemohou kvůli vzdálenosti do školy docházet pěšky.

7. Zajistit školám **přímé finanční dotace** na sociálně znevýhodněného žáka mimo jiné i za účelem **nákupu potřebných školních pomůcek.**

8. Vytvořit (případně zajistit vyšší využitelnost stávajících) **vzdělávacích programů pro pedagogické pracovníky pracující se sociálně znevýhodněnými žáky.**

9. Zavést konkrétní motivační mechanismy (např. finanční zvýhodnění) pro **stabilizaci kvalifikovaných pedagogů pracujících se sociálně znevýhodněnými žáky.**

10. Podporovat posílení školních preventivních týmů o **sociálního pracovníka a sociálního pedagoga,** který by se zabýval **organizováním mimoškolního času dětí.**

11. Vytvořit dotační program, který by umožnil zajištění dostatečné nabídky **mimoškolní výchovy a zájmového vzdělávání** pro děti z prostředí sociálního vyloučení.

Období profesní přípravy

12. Vytvořit a zavést do praxe efektivní mechanismy (např. využitím cílené pomoci školních výchovných poradců, využíváním sociálně aktivizačních služeb, profesního poradenství sociálními terénními pracovníky apod.) jejichž prostřednictvím by byli žáci základní školy **průběžně připravováni a motivováni ke studiu na střední škole.**

13. Zajistit dětem ze sociálně vyloučeného prostředí **systematickou pomoc** (např. s využitím vhodných institutů – viz předchozí doporučení) **během prvního roku středoškolské docházky.**

14. **Upravit definici příjemce finanční podpory** např. na : “...žáky a studenty sociálně znevýhodněné“. Stávající definice cílové skupiny „romských žáků a studentů“ je s ohledem na přímo deklarovanou etnicitu naprosto nepřijatelná.

B) SAMOSPRÁVA

Děti předškolního věku

1. Zajistit **bezplatnou dopravu dětí do přípravných tříd** zřizovaných nejbližšími základními školami.

2. Zajistit **zřizování těchto tříd jako detašovaných pracovišť přímo v lokalitách.**

3. Zajistit dostatečný počet míst v běžných mateřských školách a vytvořit vhodné podmínky pro docházku dětí z prostředí sociálního vyloučení do mateřských škol.

Děti školního věku

3. Zajistit **dopravu zdarma** pro děti ze sociálně vyloučených lokalit v případě, že nemohou kvůli vzdálenosti do školy docházet pěšky.

4. Zajistit nabídku **mimoškolní výchovy a zájmové vzdělávání** pro děti z prostředí sociálního vyloučení.